

Ton Vermeulen, *De Driemanspolder. Boeren, baggeren, bouwen en bergen*. Zoetermeer: Het Fluitschip, historisch bureau en Historisch Genootschap Oud Soetermeer, 2020, 191 pp., geen ISBN. **MAURITS W. ERTSEN**

In het Groene Hart, tegen Zoetermeer en zijn hoge bebouwing aan, ligt de Nieuwe Driemanspolder. Opnieuw ingericht, is deze polder in 2020 geopend als recreatiegebied, met daarnaast de functie van piekberging. Naar aanleiding van deze nieuwe functies van de oude polder verscheen het boek van Ton Vermeulen *De Driemanspolder. Boeren, baggeren, bouwen en bergen*. Het boek is gebaseerd op een interessante combinatie van archiefmateriaal, literatuur en interviews met verschillende spelers in de meest recente transformatie. Zo lezen we over de eeuwenlange aanwezigheid van de familie Bos in het gebied – een fraai voorbeeld dat landschappen worden gemaakt in de directe interactie tussen bewoners en geografie.

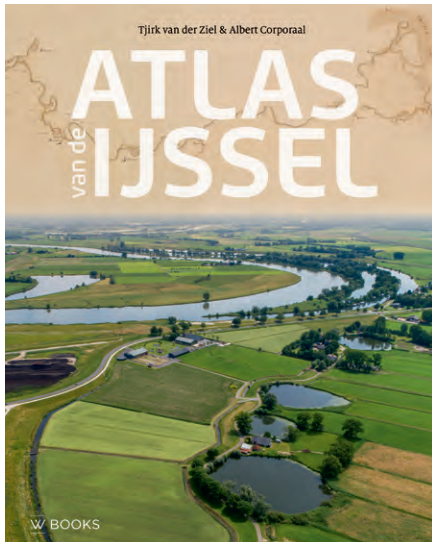
Het boek is opgezet met een vijftal hoofdstukken die een chronologische en thematische opbouw combineren. We lezen allereerst over de ontginning van het moeras, ingebed in een algemene context van veenontginning zoals die elders in Nederland ook plaatsvond. Het tweede hoofdstuk bespreekt de inpoldering van de Driemanspolder als zodanig. Het door turfwinning ontstane meer mocht in 1668 worden drooggemalen. We lezen welke vermogende mensen (vooral, maar niet uitsluitend mannen) de investering deden en hoe zij na zeven jaar het land verdeelden en begonnen te gebruiken. In het derde hoofdstuk lezen we daar in behoorlijk veel detail over en krijgen we een inkijkje in het beheer van zo'n polder. De veranderende rollen in het bestuur, waarin boeren in de polder en investeerders van buiten elkaar tegenkwamen, komen aan bod. In het vierde hoofdstuk wordt de verandering van de polder vanaf ruwweg 1850 weergegeven. Nieuwe infrastructuur zoals de spoorweg komt. Zoetermeer wordt groter. De Driemanspolder wordt steeds meer een open gebied in een verstedelijkende omgeving. De nieuwe Zoetermeerse wijken Driemanspolder en Meerzicht werden gebouwd. In het vijfde en laatste hoofdstuk komen de meest recente ingrepen in het landschap van de polder aan de orde. De Nieuwe Driemanspolder ontstond in een fusie van de Driemanspolder en de ernaast gelegen Grote Polder. In een gecombineerde planning van provincie (natuur en recreatie) en Hoogheemraadschap (waterberging) kwam het gebied op de kaart te staan als recreatiegebied en noodberging. In hoofdstuk vijf worden de verschillende plannen, discussies en het resultaat gepresenteerd.

Over het algemeen vind ik deze opbouw goed werken. Weliswaar is het boek hier en daar wat rommelig – ook al doordat sommige delen van de tekst wat minder lopen – maar al met al geeft het boek een fraai, gedetailleerd beeld van wat er op zo'n stukje land (wat deels ook wel eens water is geweest) zich allemaal heeft afgespeeld. Daarbij is bronvermeldingen wel in de kaders gegeven, maar niet in de hoofdtekst (!). Ik vind het jammer dat het verloop van die landschapsverandering en de daaraan gerelateerde veranderingen in het watersysteem wat moeilijk te volgen zijn. Het boek toont verschillende kaarten, maar ik vond het lastig om daar redelijk vlot een eenduidig beeld uit te halen. Daar staat tegenover dat de details die we lezen over de betrokken mensen, de geschiedenis van de families van de polder en de vorm van het landschap een mooi voorbeeld presenteren van een van die vele 'gewone' Nederlandse polders – en hoe die zijn getransformeerd in het verleden en opnieuw worden veranderd in de huidige tijd.

Tjirk van der Ziel & Albert Corporaal, *Atlas van de IJssel*. Zwolle: WBooks 2021, 216 pp., ISBN 978-94-625-8389-4, hc.

LAURAN TOORIANS

De IJssel is een jonge rivier. Zo jong dat we zouden willen dat er historische bronnen bestaan die over haar geboorte informeren. Helaas is dat niet zo. Vroegmiddeleeuwse bronnen zijn schaars en waar ze bestaan weinig informatief over specifieke veranderingen in het landschap. Het ontstaan van de IJssel is dan ook nog steeds een geologisch verhaal met de – voor historici – ruime dateringen die daarbij horen.⁵ Vanuit historische (en archeologische) hoek zijn de dateringen van de geologen wel aangescherpt,

met als globale conclusie dat de IJssel is ontstaan in het derde kwart van het eerste millennium van onze jaartelling.⁶ In elk geval rond het midden van de achtste eeuw moet de noordwaarts stromende IJssel er zijn geweest. Eerder vloeiden de Oude IJssel en de Berkel samen en vormden zij een zijrivier van de Rijn terwijl noordelijk van Zutphen beken die van de Veluwe en uit Salland komen, afwaterden in noordelijke richting. Beide stelsels waren niet verbonden en de moderne IJssel kon pas ontstaan nadat de waterscheiding tussen beide was doorgebroken.

De *Atlas van de IJssel* opent met een inleiding over deze 'geboorte' en de auteurs Van der Ziel en Corporaal plakken hier het jaartal 550 op. Zonder verdere motivatie blijft dat wat abstract. Zij volgen het geologische scenario waarbij een extreem hoge watervloed vanuit de Rijn de zijrivier werd ingestuwd, waarna deze tussen Zutphen en Deventer de daar aanwezig oost-west georiënteerde dekzandrug doorbrak en de rivier naar het noorden bleef stromen. Andere interpretaties, die uitgaan van een meer geleidelijk

ontstaan, worden niet vermeld. Voor de historicus laat dit vragen open, want een geleidelijk ontstaan kan zich relatief onopgemerkt hebben voltrokken, maar bij een plotselinge doorbraak moeten mensen van hun land zijn verdreven. Waar bleven die?

Tot zo ver nog maar de inleiding van dit mooie boek dat in alle opzichten een atlas is, vol met oud en nieuw kaartmateriaal van de IJssel, haar zijrivieren en de steden aan haar oevers. De rivier – of in wat bredere zin: het water – staat centraal en dat is voor geïnteresseerden in waterstaatsgeschiedenis natuurlijk extra waardevol. Natuurlijk passeren invallen van Noormannen, de Hanze en de Moderne Devotie de revue, maar het accent ligt steeds op het eeuwige balanceren tussen nuttig gebruik van het water enerzijds en de strijd ertegen anderzijds. De IJssel is een grillige rivier en was al in de late middeleeuwen vaak moeilijk bevaarbaar. Verzanding was een terugkerend probleem, ook meteen al bij mond waar water vanuit de Nederrijn de IJssel instroomt (of zou moeten instromen). Aan die mond is dan ook al vroeg veel en grootschalig graafwerk verricht. Omgekeerd vormde met name bij de steden, vaak met muren, wallen of vestigwerken aan de oevers, afkalven steeds een punt van zorg. Naarmate de handelsvaart over de IJssel moeilijker werd, en de Hanze daarmee minder belangrijk, werd de handel van met name Zutphen en Deventer op het oostelijk gelegen achterland belangrijker en gingen deze steden zich intensief bemoeien met onder meer de Berkel en de Regge/Schipbeek.

De hoofdstukken in de atlas zijn deels thematisch en behandelen deels van zuid naar noord de steden. Thema's zijn verzanding, de IJsselmond, meanders, overstromingen, weteringen (en vloeiveiden), dijken en de IJsseldelta. Elk hoofdstuk bestaat uit een korte inleiding op twee pagina's gevolgd door een reeks kaarten, prenten en foto's met uitvoerige bijschriften en verlicht met citaten van oudere auteurs, vaak reizigers die het betreffende gebied bezochten.

Een afsluitend hoofdstuk belicht 'De IJssel in de eenentwintigste eeuw', maar niet zonder eerst een balans op te maken van de eerdere ontwikkelingen. Onder meer de huidige klimaatverandering dwingt opnieuw tot drastische ingrepen in de IJssel. Met name de waterverdeling tussen de Waal, de Nederrijn en de Lek en de IJssel gaat op de schop. Het resultaat kan worden dat de IJssel in de zomerperiodes een relatief smalle en vooral recreatieve rivier wordt, en in de wintermaanden als de aanvoer van water groot is, een brede rivier die haar hele bed tussen de winterdijken vult en die ook voor commerciële handelsvaart beschikbaar is. Misschien leert een toekomstige atlas of dit slechts een mooi plan is, of dat het werkelijkheid wordt en wat daar dan weer de complicaties bij blijken te zijn.

Terecht is dit boek in eerdere recensies veelgeprezen om zijn mooie illustraties, maar wie het alleen maar leest als een mooi plaatjesboek doet deze atlas en zijn auteurs beslist tekort.

5 Belangrijke publicaties zijn B. Makaske e.a., 'The age and origin of the Gelderse IJssel', *Netherlands Journal of Geosciences/Geologie en Mijnbouw* 87 (2008) 323-337; K.M. Cohen e.a., *Zand in banen. Zanddiepte-kaarten van het rivierengebied en het IJsseldal in de provincies Gelderland en Overijssel* (3^e druk, Arnhem 2009).

6 Michel Groothedde, *Een vorstelijke palts te Zutphen? Macht en prestige op en rond het plein 's-Gravenhof van de Karolingische tijd tot aan de stadsrechtverlening* (dissertatie Leiden 2013) hoofdstuk 6.